

Osmanlı Devleti'nde Kadınların Eğitimi Bağlamında Ahmet Cevdet Paşa'nın Rolü

Halim Emre Zeren *

Özet

Osmanlı Devleti'nin en bunalımlı sayılabilecek dönemlerinden olan Tanzimat Döneminde yaşamış olan Ahmet Cevdet Paşa, yaşamı boyunca önemli görevlerde bulunmuş ve önemli eserler vermiş bir devlet adamıdır. Bulunduğu görevlerdeki icraatları, onun sıradan bir devlet adamı olmadığını ortaya koymaktadır. Duyguları açısından Osmanlı ve İslamcı, düşünceleri ve icraatları açısından Batıcı bir çizgide olduğu yaygın bir kanaat olarak ifade edilen Ahmet Cevdet Paşa; her ne kadar hukukçu kimliğiyle ön plana çıksa da, eğitime ilişkin katkıları ve günümüze etkileri açısından dikkate değer uygulamaların öncüsü konumundadır.

Ahmet Cevdet Paşa'nın önem atfedilen uygulamalarından bir tanesinin kadınların eğitim hayatına katılımının öncülüğünü yapması olduğu düşünülebilir. 1870'de açılan Kız Öğretmen Okulları (Darülmuallimat), Darülmuallimin Nizamnamesi'ne göre düzenlenmiş ve bu Nizamnameyi Ahmet Cevdet Paşa hazırlamıştır. Bu nizamnamenin öğretmenlik mesleğinin saygın bir konuma getirmesinin yolunu açtığı kabul edilmektedir. Ayrıca kızları Fatma Aliye Hanım ve Emine Semiye Hanım, toplum hayatında önemli roller oynayan kimseler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Buradan hareketle çalışmanın amacının, Ahmet Cevdet Paşa'nın kadınların eğitimi ve toplumsal hayata kazandırılması bağlamında yaptığı faaliyetlerin değerlendirilmesi olarak ifade edilebilir.

Çalışmada dolaylı araştırma yöntemi çerçevesinde konuyla doğrudan ya da dolaylı ilgisi bulunan ve ulaşılabilen kitap, dergi, makale, gazete, akademik çalışma niteliğindeki tezler ve benzeri yazılı kaynakların taranmasının yanında, elektronik ortamda kaynak taraması yapılarak araştırma açısından kaynak olabilecek bilgilerin derlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Cevdet Paşa, Kadın Eğitimi, Fırsat Eşitliği, Osmanlı Devleti, Sosyal Hayat.

Giriş

Tanzimat Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme hareketine yeni bir boyut kazandırmıştır. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla hızlanan süreçte; vatandaşlık, kişi hakları ve ödevleri, devlet yönetimi, maliye, askerlik, sağlık, eğitim, vb. birçok konuda düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler temelde devleti, içinde bulunduğu güçsüz durumdan

* Dr. Öğretim Üyesi Adnan Menderes Üniversitesi Söke İşletme Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, emre.zeren@adu.edu.tr

kurtarmak amacı taşıdığından dolayı, uluslararası politik ve ekonomik süreçlerin de etkisiyle “gelişmiş batı ülkelerini model almak” şeklinde zuhur etmiştir.

Tanzimat döneminde hız kazanan ve günümüzde hala devam etmekte olan reform süreci, kadınların toplumsal yaşama dâhil olma süreçlerini de müspet anlamda etkilemiştir. Bu dönemlerden itibaren kadınların toplumsal durumları üzerinde daha fazla tartışılmış ve kadınların eğitimi gündem oluşturmaya başlamıştır.

Örneğin 1858 tarihli Arazi Kanunu, kız evlâtların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek evlâtlar gibi veraset hakkına sahip olmalarını öngörmüştür. Kölelik ve cariyelik kaldırılmıştır. Kadınlara sınırlı da olsa eğitimden yararlanma olanağı tanınmıştır. Nihayet kılık kıyafet, sokağa çıkma gibi özellikle kentli kadınlar için fermanlarla sınırlayıcı ve sıkı bir biçimde düzenlenen konularda görece bir hoşgörü hâkim olmaya başlamıştır. Bu uygulamalar, yüzyıl önce sokağa çıkmaları haftanın belli günleriyle sınırlandırılmış, giyecekleri padişah emirleriyle düzenlenmiş kentli kadınlar ve özellikle İstanbullu kadınlar için olumlu gelişmeler olarak ifade edilebilir (Güzel, 1985:858).

Uruguaylı yazar Eduardo Galeano, Latin Amerika'nın Kesik Damarları adlı eserinde (1971) *“Dört buçuk yüzyıldır yaşanan deneyimler de açıkça göstermektedir ki, geri kalmışlık ve cehalet çöllerine modernleşme vahalarının yerleştirilmesi, az gelişmişliğin hiç bir sorununa çözüm getirmemektedir.”* ifadesini kullanarak, eğitim olmadan yapılan modernizasyon çabalarının sonuç vermediğini ifade etmektedir. Ahmet Cevdet Paşa'nın toplumun eğitimiyle ilgili düşüncelerinin ve uygulamalarının da bu görüşe paralellik gösterdiğinden bahsedilebilir. Bu sebeple duyguları açısından Osmanlı ve İslamcı, düşünceleri ve icraatları açısından Batıcı bir çizgide olduğu yaygın bir kanaat olarak ifade edilmektedir (Özkan, 2006:220).

Ahmet Cevdet Paşa Osmanlı medreselerinde yetişmiş bir âlim ve bürokrattır. Tanzimat'la beraber hızlanan, -çoğu zaman dayatılan- modernleşme faaliyetlerinin belirli kurallar ve ölçüler dâhilinde gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca medrese eğitimi görmüş birçok âlim de değişimde önemli rol oynamışlardır. Bu sebeple ulemanın değişime tamamen direnç gösterdiği söylemez. İlâveten Tanzimat sürecinin Osmanlı İmparatorluğu'nda köklü bir eğitim reformunu da başlattığı düşünülmektedir (Oklay, 2014:235-236).

73 yıllık hayatında kadılık, müderrislik, Maarif – Umumiye azalığı, Dar-ül Muallimin Müdürlüğü, Encümen-i Daniş üyeliği, vak'anüvislik, kazaskerlik, valilik, nazırlık ve vezirlik gibi birçok görevde bulunmuş olan Ahmet Cevdet Paşa, sıradışı bir devlet adamı olarak dikkati çekmiştir. Eğitim, dilbilimi ve hukuk üzerine yaptığı çalışmalar günümüzde de önemini korumaktadır.

Zamanın çok kıymetli İslâm hukukçularının yer aldığı ve başlarında Ahmed Cevdet Paşa'nın bulunduğu bir heyet, 1869-1876 seneleri arasında fasılalı ve maceralı, yaklaşık yedi senelik bir çalışma neticesinde Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye adındaki ilk Osmanlı medenî kanununu tamamlamaya muvaffak olmuştur (Şimsirgil ve Ekinci, 2008:51). Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu birçok bölgede hala bu kanunun etkileri görülmektedir.

Eğitim alanında da birçok değişime ve yeniliğe öncülük etmiş olan Ahmet Cevdet Paşa'nın, -kadınlarla ilgili doğrudan faaliyette bulunmamışsa da- kadınların eğitimine yönelik birçok konuda daha sonra yapılan uygulamaların öncüsü olduğu söylenebilir. Kadınların eğitimine verdiği önemi kendi kızları olan Fatma Aliye Hanım ve Emine Semiye Hanım'ın hayatlarında da görmek mümkündür.

Bu çalışmada Ahmet Cevdet Paşa'nın kadınların eğitimine dolaylı da olsa sağladığı katkıların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu nedenle çalışmaya Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatı ve eğitime bakışı, kadın eğitimi düşüncesinin gelişimi ve Ahmet Cevdet Paşa'nın bu gelişime yaptığı katkılar konu edilmiştir.

1. Ahmet Cevdet Paşa'nın Hayatı ve Eğitim Anlayışı

Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895), 22 Mart 1822 tarihinde, bugün Bulgaristan sınırında bulunan Lofça kasabasında doğdu. İlk eğitiminin ardından 17 yaşında İstanbul'a geldi. Fatih Medresesi'nde tefsir, hadis, fıkıh, mantık, adab, kelam, felsefe, tabii ilimler, hendese, hesap, cebir, hey' et (astronomi) ve coğrafya dersleri aldı. 1843'de Hamidiye Medresesi'ne girdi ve 1845'te İstanbul Müderrisliği'ne atandı (Keskiöğlü, 1966: 221).

1850 de Meclis-i Maarif-i Umumiyye azası ve Dar'ul-Muallimin müdürü oldu. Encümen-i Daniş üyeliğine getirildi¹. 1852'de Hidiv² ailesi arasındaki birtakım sorunları çözmek üzere görevlendirilen Fuad Paşa³'ya eşlik etmek üzere Mısır'a gönderildi. 1855 yılında vak'anüvislik⁴ görevine getirildi. 1866'da Halep Valiliği görevinde bulundu.

1867 yılında Şura-yı Devlet⁵ ile birlikte oluşturulan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye⁶ başkanı tayin edildi. 1868'de Adliye Nazırı⁷ oldu. Bu göreve yaşamı boyunca beş defa getirildi. Sadrazam Vekilliği ve Meclis-i Vukelâ Başkanlığı gibi birtakım görevlerde bulundu. 1895 yılında vefat etti.

Ahmet Cevdet Paşa'nın sıradışı bir devlet adamı olduğu söylenebilir. Kendi kimliğini yitirmeden ve batıyı taklit etmeden yeniliklere açık olmak düşüncesinde olduğu görülmektedir. Meriç (2002:133); "*vaktiyle bizi örnek alan Avrupa devletlerini şimdi biz örnek almak zorundaydık. Ama Avrupalılaşmak, kabuk değiştirmek değildi. Çağdaşları içinde Avrupa'nın bir taklit konusu olmaması gerektiğini belirtenlerin başında Ahmet Cevdet Paşa'yı görmekteyiz.*" diyerek Paşa'nın önemini vurgulamaktadır.

Ahmet Cevdet Paşa, Mecelleyi yaşanan çeşitli aksaklıklara rağmen heyetin başkanı olarak tamamlamayı başarmıştır. Bu sebeple Mecelle'nin tamamının çoğu zaman Paşa'ya atfedildiği

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nda 1851 – 1862 yıllarında hizmet veren en üst bilim kurulu olarak ifade edilebilir.

² Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır valilerine verdiği, babadan oğula geçen unvan.

³ Osmanlı İmparatorluğu'nda sadrazamlık görevinde bulunmuş devlet adamı (1815 - 1869).

⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi tarih yazıcısı görevidir.

⁵ Günümüzde Danıştay'a karşılık gelmektedir.

⁶ Şura-yı Devlet ile birlikte görev yapan bir üst mahkemedir.

⁷ Günümüzde Adalet Bakanlığı'na tekabül eden makamdır.

dikkati çekmektedir. Mecelle, bazı çevreler tarafından muasır medenî hukukun şahıs, aile ve miras hukuku gibi bazı konularına yer vermediği gerekçesiyle eleştirilse de, İslam Hukuku'nu kanunlaştırması bakımından önemli ölçüde takdir görmüş ve birçok ülkede uygulanmıştır (Şimşirgil ve Ekinci, 2008).

Ahmet Cevdet Paşa birçok eser vermiştir. Bu eserlerin bazıları aşağıda ifade edilmiştir (Keskiöğlü, 1966: 226 - 227) :

Türkçe Hakkındaki Eserleri: Kavaid-i Osmaniye, Medhal-i Kavaid, Kavaid-i Türkiyye, Belagat-ı Osmaniyye.

Tarih Hakkındaki Eserleri: Tarih- i Cevdet, Tezakir-i Cevdet, Maruzat, Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa.

Hukuk Alanındaki Eserleri: Mecelle – i Ahkam – ı Adliye.

Bütün kanunları *Düstur* adında bir araya derlemek fikri de onundur ve günümüzde bu uygulama hala devam etmektedir.

Ahmet Cevdet Paşa'ya göre 17. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı'da eğitim sistemi bozulmuş, ilmiye teşkilâtı ehil ve erbap olmayanlarla dolmuş, neticede teşkilât eski şan ve şerefini yitirmiştir. Paşa'nın verdiği bilgilere göre ilmiye mensupları üç başlık altında toplanabilirdi: Resmi ulema, hâkimler ve kâtipler, medrese hocaları ve talebeler. Paşa'ya göre İlmiyenin yalnızca adı kalmıştır. Hatta Paşa'nın bu tip ulemalar için kullandığı *ulema-yı resmiye* tabiri günümüz diline çevrildiğinde *göstermelik âlimler* şeklinde yorumlanabilir. Bu tabir ciddi bir eğitim almamış, torpille yükselmiş, makam ve mevkisini kötüye kullanan ilmiye sınıfı mensuplarını işaret etmektedir. Nitekim üst düzey yönetici, asker ve bürokratların bilimden çok, maddi kazanç sağlamaya yönelmeleri, bu yüzden Avrupa'daki gelişmelerden uzak kalmaları başta eğitim olmak üzere kamu kurumlarındaki bozulmanın sebeplerindendir (Oklay, 2014:238).

Ahmet Cevdet Paşa, 1839'lardan, özellikle 1847'lerden itibaren Rüştüye Mektepleri açılmaya başlanmasını "binaya orta katından başlanması", yani ilköğretime el atılmadan daha üst düzeyde okullar açılması şeklinde yorumlamakta ve eleştirmektedir (Akyüz, 2006:26). Ancak dönemin şartları kapsamlı bir eğitim reformuna uygun olmadığı için daha küçük ölçekli düzenlemeler yapılabilmıştır. Öte yandan 1847'de padişah Abdülmecid'in iradesiyle bir talimat yayınlanarak Sıbyan Mekteplerinin ve Rüştüyelerin düzenlenmesine ve zorunlu eğitimin 6 yıla çıkarılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu durum, devlet yönetiminin eğitime önem verdiğini göstermesi açısından anlamlıdır (Akyüz, 2006:26).

Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli sorunlarından birisinin okullarda ders vermek üzere öğretmene ihtiyaç duyulması olduğu söylenebilir. Bunun için 16 Mart 1848'de İstanbul'da Darülmualimin adında bir öğretmen okulu açılmış ve başına Denizlili Yahya Efendi adında bir hoca getirilmiştir. 1850'de Ahmet Cevdet Efendi (Paşa) bu okulun müdürlüğüne getirilmiştir. Paşa'nın buradaki en önemli icraatının, bu okulların yapısını düzenleyen bir nizamname kaleme alması ve bu düzenlemenin modern anlamda Osmanlı öğretmen yetiştirme sistemini kurgulamış

olması olduğu söylenebilir. Günümüzde çağdaş eğitim açısından son derece önemli ve gerekli bulunan bu nizamnamenin dikkat çeken bazı maddeleri aşağıda yer bulmaktadır (Akyüz, 2006: 33 - 35) :

Okula öğrenciler sınavla alınacaktır. Öğretim süresi 3 yıldır.

Programın ilk dersi Usûl-i İfade ve Talim adını taşımaktadır. Bu, Ders Verme ve Öğretim Yöntemi anlamını taşımaktadır. Programın ilk dersinin bir öğretim yöntemi dersi olması da Darülmualimîn'in öğretmenlik mesleğinin tek kaynağı olarak görüldüğünün kanıtıdır.

Öteki dersler Farsça, Aritmetik, Geometri, Alan Ölçümü, Astronomi ve Coğrafya olarak sıralanabilir. Arapçanın anlaşılacak kadar bilinmesi yeterli görüldüğünden programa bu ders konulmamış ve bu sayede medresenin etkisinin azaltılması amaçlanmıştır.

Öğretmenlik bir meslektir. Bu mesleğin okulu vardır. Nizamname, bu okulun dışından da mesleğe girilebileceği şeklinde bir hükme yer vermemektedir. Buna rağmen yetiştirilen az sayıda öğrenci ihtiyacı gideremediğinden, dışarıdan öğretmen tedarikinin önüne geçilememiştir⁸.

Ahmet Cevdet Efendi, bu Nizamnameyle çağdaş bir anlayışla ilk kez “öğretmenin saygınlığı” kavramı üzerinde durmuş ve bu saygınlığın nasıl sağlanıp korunacağını açıklamıştır.

Öğretmen adaylarının çok ve ciddî çalışarak kendilerini iyi yetiştirmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Böylece öğretmenin “iyi yetişmesi ve bilgili olması” mesleğin saygınlığının, etkinliğinin ve başarısının önemli bir şartı olarak görülmüştür. Bu sebeple “*cerre çıkma*”⁹ olarak bilinen uygulamayı kaldırarak bu okulların medreselerden ayrı düşünülüğünü vurgulamış ve öğretmenlik mesleğinin saygınlığına dikkat çekmiştir. Bunun yerine öğrencilerin maaşlarını arttırma yoluna gidilmiştir.

Uygulamada görülen birçok eksikliğine rağmen, nizamnamenin Türkiye’de modern anlamda öğretmenlik mesleğinin temelini oluşturması ve saygınlığını ortaya koyması açısından büyük önem taşıdığını vurgulamak gerekmektedir. Buna ilaveten, nizamnamenin kadınların öğretmenlik mesleğini saygın bir şekilde yapabilmeleri açısından öncü bir uygulama olduğunu ifade etmek gerekir. Zira ilerleyen yıllarda (1870) aynı okulların kadın öğretmen yetiştiren ‘Darülmualimat’ okulları açılmıştır.

Ahmet Cevdet Paşa, Encümen-i Daniş üyeliği ve kısa sürelerle de olsa üç kez Maarif Nazırlığı yapmıştır. 1874 yılında Galatasaray Sultânîsi’ne fen, edebiyat ve hukuk derslerini koydurtmuştur. Eğitimle ilgili komisyonlar kurdurarak eğitimin her kademesinde okutulacak ders programlarını hazırlatmış, yeni açılan idadîlere öğretmen yetiştirmek maksadıyla Darülmualimîn’i sıbyan, rüştiye ve idadî olarak üç kısma ayırmıştır. Yeni açılan okullar için

⁸ 1868’de eğitim faaliyetlerine devam eden 138 rüştiyenin varlığına karşın, sadece yirmi iki öğrencinin bu okula devam etmesi sebebiyle, Darülmualimîn’in nicelik olarak da açığı kapatmaktan çok uzak olduğu aktarılmaktadır (Oklay, 2014:244).

⁹ Medrese öğrencilerinin Recep, Şaban ve Ramazan aylarında taşrada vaaz vererek para toplamaları uygulamasıdır. Paşa, bu uygulamayı “dilencilik” olarak değerlendirmektedir.

uzmanlara ders kitabı yazma görevini vermiştir. Nitekim *Kavâid-i Türkiye, Miyâr-ı Sedâd, Adâb-ı Sedâd, Malûmât-ı Nâfia, Eser-i Ahd-i Hamîdî, Âdâb-ı Sedâd min İlmi'l-âdâb* ve *Belâgat-i Osmaniye* okullarda okutulmak üzere hazırladığı eserlerden bazılarıdır. Paşa ayrıca hukuk ve mühendislik eğitimlerinin başlamasına öncülük eden okulların kurulmasını da sağlamıştır (Oklay, 2014:245).

Ahmet Cevdet Paşa müderris olmasına karşın, eğitimin modernleşmesi anlamında birçok faaliyette bulunmuştur. Eğitim reformlarının İslam'dan ödün vermeden, rasyonel bilimden faydalanarak yapılabileceği düşüncesiyle birçok hizmette bulunmuştur. Bu yönüyle, önemli bir hukukçu olduğu kadar kıymetli bir eğitimci olduğu iddia edilebilir.

2. Tanzimat Döneminde Kadın Eğitimi

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların kamusal alandaki varlıklarının kısıtlı olması yönünde bir algı olduğu bilinmektedir. Bu sebeple ilköğretim dışındaki eğitimlerinin gerekliliğinin Tanzimat Dönemine kadar fazlaca gündeme gelmediği görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların medrese eğitimi aldıklarına ilişkin bir emare bulunmamaktadır. Kadınların üst düzey eğitim almalarının yolunun hocalar aracılığıyla ders görmek ya da tarikat dergâhına (özellikle mevlevihanelere) devam ederek şiir ve musiki alanında dersler görerek becerilerini arttırmak olduğu bilinmektedir (Somel, 2000:224).

1842'de Avrupa'dan getirilen ebe kadınların Tıbbiye'de verdikleri kurslarla başlayan kadınlara eğitim ve özellikle mesleki eğitim verme çabası, 1858'de ilk kız rüştiyelerinin, 1869'da ilk sanayi okullarının, 1870'de kız öğretmen okullarının açılmasıyla devam etmiştir. Bu atılımlar İstanbul ve Selanik gibi imparatorluğun büyük kentlerinde sınırlı bir kitleyi etkilemiştir. Bu kitle içinde Avrupa tarzı giyim kuşam ve yaşama özelemleri böylece yerleşmeye başlamıştır. Kız çocuklarının sayılarının artması ve 19. yy sonunda eğitim derecesinin liseye kadar yükselmesi yeni bir meslek grubunun ortaya çıkışını sağlamıştır: Muallime hanımlar. Kadının özgür çalışma hayatına böylece eğitim alanında girdiğini görüyoruz. Bu gelişim, Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitimde çok sayıda kadının bulunmasını ve belki de kadının bürokraside etkin olmasını sağlamıştır (Güzel, 1985:858).

Resim 1. 1895 Manisa - Bozköy Mekteb-i İbtidai'de (İlköğretim) Diploma Töreni

Kaynak: Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3 – s.860.

1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi, kız öğrencilerin eğitimine ilişkin önemli düzenlemeler içeren bir düzenlemedir. Eskiden olduğu gibi Sıbyan Mektebi adıyla anılmakla birlikte, devlet tarafından açılmış modern eğitim kurumlarının (ilkokul) burada düzenlendiği görülmektedir. Buna göre sıbyan mekteplerinde kız öğrencilerin eğitim süresi 4 yıldır ve erkek öğrencilerle aynıdır. Kızların ilkokula devam etmelerinin mecburi olduğu belirtilmektedir. Bu kanunun, kız okullarının İstanbul dışında hangi kıstaslara göre açılacağına belirlenmesi açısından önemli olduğu ifade edilmektedir.

Bu nizamnameyle aynı zamanda kızların ortaöğrenimi, diğer bir deyişle Kız Rüştüye Mektepleri de düzenlenmekteydi. İstanbul öncelikli olmak şartıyla vilayet merkezlerinde birer Kız Rüştüyesi açılmasına karar verilmişti. Okullarda okutulacak derslerle ilgili müfredatın da belirtildiği nizamname her ne kadar istenen etkiyi gösterememişse de, kızların eğitimini düzenlemesi açısından önemli görülmektedir.

Türkiye’de 16 Mart 1848’de erkek öğretmen yetiştirmek üzere açılan Darümuallimîn’den yirmi iki yıl sonra, 26 Nisan 1870’de Darümuallimat denen bir kız öğretmen okulu açılmıştır. Bu kurumun da temel amacı, ilki 1859’da İstanbul Sultanahmet’te açılan kız Rüştüyesinden sonra bu okulların da zamanla sayıları arttığı için bunlara ve kız ilkokullarına kadın öğretmen sağlamaktır. Böyle bir kurumun açılması 1869 tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*’nin 68. maddesinde öngörülmüştü (Akyüz, 2006: 50).

Darümuallimat, kadınların nitelikli ve saygın eğitimciler olmasının yolunu açmıştır. Bu okullar sayesinde kadınların yükseköğrenim görmelerinin mümkün olduğu ifade edilebilir. Şanal (2009:241), Darümuallimat’ın Türk eğitim tarihinde oynadığı rolü şu şekilde ifade etmektedir:

Kız rüştüyeleri ve kız sıbyan mekteplerine kadın öğretmenler yetiştirerek bu okulların çoğalmasına ve dolayısıyla giderek artan sayıda kızın okumasına katkıda bulunmuştur.

Dârümuallimât, II. Meşrutiyet döneminde açılan İnas Darülfünûnu'nun da esas öğrenci kaynağını oluşturmuştur.

Cumhuriyet döneminde kadınlara ilişkin devrimlerin başarılı olmasında 1870'ten beri Dârümuallimât'ın mezun vermekte oluşunun ve onların da pek çok kız ve kadını okutmuş olmasının önemli bir rolü olmuştur.

Burs almayan öğrencilerini öğretmen olmaya zorlamadığı için birçok genç kız ve kadın sadece öğretmen olmak için değil, üst düzeyde bir okulda okumak için de bu okula girmiş, bu da ülke kadınları arasında bilgili, aydın bir kitlenin oluşup gelişmesini sağlamıştır.

Özellikle II. Meşrutiyetten itibaren devlet memurlukların Dârümuallimât mezunu kadınların yoğun bir biçimde girmelerini sağlamıştır. Musiki, biçki-dikiş gibi dersler genelde azınlık ya da yabancı kökenli kadın öğretmenler tarafından okutulduğu için Dârümuallimât'ta okuyan öğrencilerin batı kültürü ile temas etmelerine ve bu kültürü kısmen de olsa tanımalarına vesile olmuştur. 1880-81'de okulun müdürlüğüne kısa süreli de olsa Fatma Zehra Hanım'ın getirilmesi ile ilk kez öğretmen yetiştiren bir kurumda kadınların da idarecilik yapmalarına imkân tanınmasına neden olmuştur.

Kadınların toplumsal hayatta artan rolleri, Meşrutiyet döneminde artarak devam etmiş, hatta II. Abdülhamit'in Meşrutiyet'i askıya aldığı dönemde de bu konuda geriye gidış yaşanmamıştır. Bu gerekçelerle yukarıda sayılan faaliyetlerin Cumhuriyet Döneminde kadının toplumsal hayatta önemli bir konuma gelmesinin altyapısını oluşturan faaliyetler olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bazı çevrelerce savunulan görüşün aksine Cumhuriyet ilan edildiğinde Türkiye'de kadınların toplumsal hayattaki yerinin çoktan benimsendiği iddia edilebilir.

Resim 2. 1911 Vidin Mekteb-i Rüştîyesi

Kaynak: Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3 – s.861.

3. Ahmet Cevdet Paşa ve Kadınların Eğitimi

Ahmet Cevdet Paşa'nın İslam inancına bağlı bir kişi olduğu hayatından ve eserlerinden anlaşılmaktadır. Hayatı boyunca yaptığı icraatlarda kadınların toplumsal hayattaki rollerinin iyileştirilmesine ilişkin doğrudan bir dahlini görmemektedir. Öte yandan dolaylı olarak yaptığı birtakım faaliyetlerin kadınların toplumsal hayattaki konumlarına katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu faaliyetlerin en önemlilerinin başında Darülmualimin Nizamnamesi gelmiştir. Paşa, bu nizamnameyle öğretmenlik mesleğini saygın bir kurum şeklinde ifade ederek, medresenin geleneksel yöntemlerinin terk edilmesini sağlamıştır. Bu süreç, kadınların da aynı haklardan yararlanmasının önünü açmıştır.

Sözgelimi Paşa'nın 'cerre çıkma' uygulamasını kaldırması, öğretmenliğin profesyonel olarak kadınlar tarafından da yapılabilecek bir meslek haline gelmesinin yolunu açmıştır. Ayrıca öğrencilere verilen maaşın arttırılmasının öğretmenlik mesleğini daha tercih edilebilir bir seviyeye getirdiği iddia edilebilir. Dönemde erkek öğrencileri bile okutmaya yetecek imkân bulunamazken, kız öğrencilere finansman sağlamanın fazlaca mümkün olamayacağı göz önüne alınırsa (Somel, 2000:228), Paşa'nın bu konuda direkt müdahalede bulunmamasının doğru bir karar olarak değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü dönem itibarıyla, kadınların toplumsal hayata dahil olmasına muhalif birçok gücün bulunduğu ve bunların da zaman zaman etkili oldukları bilinmektedir. Meşrutiyet'in ilan edilip, özgürlüklerin sıklıkla dile getirildiği Sultan II. Abdülhamid döneminde bile kız okullarının kapatılmasına ilişkin önerilerin padişaha sunulduğu, padişahın ise bunu dikkate almadığı görülmektedir¹⁰.

Öte yandan Ahmet Cevdet Paşa'nın kadınların eğitime önem vermediğinin söylenmesi mümkün değildir. Çünkü kızları olan Fatma Aliyye ve Emine Semiyye Hanım'ların, yaşadıkları döneme damgalarını vurdukları iddia edilebilir. Her ne kadar bu durumu Paşa'nın kızları olmalarıyla izah etmek mümkün değilse de, Paşa'nın kızlarının eğitimlerine ne denli önem verdiği bilinmektedir. Kanaatimizce bu zihniyete sahip bir kişinin kadınların eğitime önem vermediğinin düşünülmesi mümkün değildir.

Fatma Aliye Hanım, Tanzimat'la birlikte hız kazanan kadın hareketi içerisinde aktif roller yüklenmiştir. Bir yandan kadınlara yönelik konferanslar vermiş, bir yandan da cemiyetlerde çalışmıştır. Ancak o özellikle edebî dünya içerisinde yer almaya başladığı dönemden itibaren kadınlıkla ilgili problemlere sıklıkla değinmiştir. Kadın erkek eşitliği, kadının eğitimi ve çalışması, evlenme şekilleri, çok eşlilik, boşanma, İslam'da kadının yeri, sosyal hayatta görünür olma gibi kadınlığı doğrudan ilgilendiren konular onun eserlerinin konusu olmuştur (Karaca, 2011a:95).

¹⁰ Sultan Abdülhamid 1887'de Maarif-i Umumiye nezareti'ne bağlı eğitim kurumlarında reform yapılması konusunda kendisine rapor hazırlanmasını istediğinde, Şeyhülislam Ahmet Esad Efendi başkanlığında bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun raporunda kız İptidai ve Rüştiye Mektepleri'nin ve Darülmualimat'ın kapatılması, bunun yerine kızlara 4 yıllık eğitim verilmesi ve bu eğitimin de buluş çağında (kızlar için 9 yaş) son bulması önerilmekteydi. Bu önerinin dikkate alınmadığı görülmektedir.

Fatma Aliye Hanım, kadınların eğitimini 'iyi eş, iyi anne' teması üzerinden vurgulayarak ailenin güçlü olmasının da kadının eğitime bağlı olduğunu savunmuştur. İslamcı ve gelenekçi bir anlayışı benimsemek suretiyle ömrünü kadınların eğitime adanmış söylelenebilir. Cumhuriyet döneminde kadının modernleşmesinde çok büyük bir yeri olduğu yaygın olarak kabul görmektedir. Günümüzde 50 TL'lik banknotların üzerinde resmi bulunan Fatma Aliye Hanım'a, devletin bu yolla şükranlarını bildirdiği söylelenebilir.

Emine Semiye Hanım da Tanzimat'la hızlanan ve Cumhuriyet Türkiye'sine kadar uzanan değişim ve yeniden yapılanma sürecinde birçok ilkleri gerçekleştirmiş aydın bir Osmanlı kadını olarak dikkat çeker. Yazar, siyasetçi, kadın hakları savunucusu, eğitimci kimliğiyle öncü Osmanlı kadınları arasında yer alır. Emine Semiye II. Meşrutiyet'in öncesinde ve sonrasında siyasî, edebî, kadınlıkla ilgili meseleler ve çocuk terbiyesi gibi konularda yazdığı çeşitli yazılarla aktif bir kadın portresi çizmiştir. Özellikle devri içerisinde kadın meselelerine olan duyarlılığıyla Türk kadın hareketinin öncüleri arasında yer almıştır. Emine Semiye kadınlıkla ilgili meselelere duyarlılığını kurduğu kadın dernekleriyle sosyal hayatta da devam ettirmiştir. Ayrıca aydın bir Osmanlı kadını olarak kadınlıkla ilgili fikirlerini fiiliyata da dökerek ilerleyen yaşlarında İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde öğretmenlik yapmıştır. O hem edebî eserlerinde hem de gazete ve dergilerde yayımladığı kadınlıkla ilgili meselelere dair keskin söylemleriyle Türk kadınlığının hak mücadelesinde önemli bir yere sahiptir (Karaca, 2011b:131).

Ahmet Cevdet Paşa'nın, kızı Fatma Âliye Hanıma okuttuğu felsefe, hikmet, matematik, geometri, astronomi ve çeşitli İslâmî ilimlere dair dersleri bir araya topladığı *Mecmua-i Aliye* adlı bir eseri de bulunmaktadır. Eğitime bu seviyede önem vermiş olan Paşa'nın kadınların eğitimi konusunda da son derece duyarlı olduğu aile hayatından anlaşılmaktadır. Ancak devrin şartlarının bu imkânı yeterince sunmamış olmasının, Paşa'yı bu konudaki faaliyetlerini daha çok ailesi üzerinden gerçekleştirmeye yönlendirdiği düşünülmektedir.

Sonuç

Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun en buhranlı dönemlerinden biri olan Tanzimat döneminde yaşamış ve gerek yaşadığı döneme, gerekse de günümüze damgasını vurmuş çok önemli bir alim, hukukçu, bürokrat ve eğitimcidir. Eserlerinin Osmanlı İmparatorluğu topraklarında, periferinde ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan kurumlarda büyük etkileri bulunmaktadır. Hukuk sistemine yaptığı katkılarla ön plana çıkmış olsa da, eğitim kurumlarının modernleşmesinde de büyük pay sahibidir.

Ahmet Cevdet Paşa medreseden yetişmiş bir alim olarak modernizasyona taraf olmasına rağmen bu sürecin taklitle gerçekleşmesine karşı durmuş; bunun için bir sentez geliştirmiştir. Bu sentez İslam düşüncesinden kopmadan modernleşmenin mümkün olacağı anlayışına dayanmaktadır. Dönemin politik, sosyal ve ekonomik şartlarından dolayı kadınların eğitimi ile ilgili doğrudan bir faaliyette bulunamamışsa da, yaptığı düzenlemelerle öğretmenlik mesleğini 'para toplayan' insanların yaptığı bir meslek olmaktan çıkararak, liyakate dayalı saygın bir kurum

haline getirmiştir. Daha önemlisi, kadınların da bu mesleği saygın bir şekilde yapabilmesinin yolunu açtığı düşünülmektedir.

Tarihi olayların kendi dönemine göre değerlendirilmesinde yarar vardır. Bu açıdan Ahmet Cevdet Paşa etkisiz olduğu yönünde eleştirilse de, kızlarının eğitime önem vermesi ve onları toplumun öncü karakterleri olarak yetiştirmesi bakımından dikkati çekmektedir.

Günümüzde birçok kadın vatandaş, kim olduğunu bilmese de en büyük değeri Paşa'nın kızı olan Fatma Aliye Hanım'a vermektedir ve onun resminin bulunduğu banknotları özenle muhafaza etmektedir. Özellikle kadın vatandaşların taşıdığı paranın üzerindeki manevi değeri bilmesi beklenmesi zor bir davranış olsa da; anlaşılması ümidiyle devletin minnetini ifade etmesi, başka bir açıdan Ahmet Cevdet Paşa'ya duyulan şükranın nişanesi olarak da düşünülebilir.

Kaynaklar

- Akyüz, Y. (2006). Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmüallimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 20(20), s.017-058.
- Galeano, E. (1971). Latin Amerika'nın Kesik Damarları, Çev. Roza Hakmen, Attila Tokatlı. Sel Yayıncılık, 2014, İstanbul.
- Güzel, Ş. (1985). Tanzimattan Cumhuriyete Toplumsal Değişim ve Kadın, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt. III – IV, s.858 – 874, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaca, S. (2011,a). Fatma Âliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları. *Karadeniz Araştırmaları*, (31), 93-110.
- Karaca, Ş. (2011,b). Modernleşme Döneminde Bir Kadın Yazarın Portresi: Emine Semiye Hanım". *Bilig.(57) Bahar*, 115-134.
- Keskioglu, O. (1966). Ahmet Cevdet Paşa, Hayatı ve Eserleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.14, S.1, s.221 – 234.
- Meriç, (2002). Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Oklay, E. (2014). Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk Eğitim Tarihi Açısından Önemi Üzerine Bir İnceleme, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt.19, S.1, s. 233 – 251.
- Özkan, N. (2006). Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk Dili Hakkındaki Görüşleri ve Eserleri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.20, S.1, s.219–232.
- Somel, S.A. (2000). Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi, *Kebikeç*, 10, 223 – 238.
- Şanal, M. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulu'nun (Dârülmüallimât) Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, (26), 222-244.
- Şimşirgil, A. ve Ekinci, E.B. (2008). Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle, KTB Yayınları, Araştırma ve İnceleme Serisi, No:3, İstanbul.